

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIAL WORK UNDER THE CONDITIONS OF WAR

У статті аналізується надзвичайно важлива проблема сучасності – якісна підготовка майбутніх фахівців соціальної роботи в умовах війни. Обґрунтовуються різноманітні філософсько-педагогічні методології у зв'язанні їх позитивного впливу на систему підготовки названих фахівців. Для дослідження обрані такі методологічні засади: герменевтика, феноменалізм, синергетика. Герменевтика орієнтує суб'єкт-суб'єктні відносини на взаєморозуміння, взаємодопомогу. Педагогічний феноменалізм допомагає досліджувати і розглядати кожне окреме явище, як феномен у взаємозв'язку з іншими феноменами, що є правильним орієнтиром у формуванні субординаційних і координаційних відносин не лише під час освітнього процесу, а й у подальшій самостійній діяльності випускників закладу освіти. Синергетична методологія дозволяє проаналізувати, як саме відбувається перетворення неорганізованих і спонтанних устремлень студентів на творчу і практичну діяльність, утворення інновацій тощо. Наголошується, що у процесі підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери слід дотримуватися науково обґрунтованої моделі. Доводиться, що майбутній соціальний працівник є не лише професіоналом своєї справи, а й носієм високої духовності, культури, здатний до творчості, саморозвитку; він є суб'єктом самопізнання і самовиховання, що посилює потенційні можливості власної життєдіяльності, саморозвитку. Обґрунтовано, що якісна підготовка майбутнього соціального працівника з необхідністю вимагає тісного взаємозв'язку фундаментальності знань із культурними надбаннями нації та всього людства. Це сприяє формуванню у здобувача вищої освіти гуманістичного світогляду і передусім – почуття добра, милосердя, совісті, справедливості. Доведено, що у процесі підготовки майбутнього соціального працівника нагальною є реалізація вимоги щодо формування лідера в системі соціального захисту та визначено умови такого формування.

Ключові слова: методологія, соціальна робота, соціальний працівник, підготовка,

освіта, фундаменталізація знань, культура, модель.

The article analyzes an extremely important problem of nowadays, namely – high-quality training of future specialists in social work under the conditions of war. Various philosophical and pedagogical methods are substantiated in order to find out their positive influence on the system of such specialists' training. The following methodological basis were chosen for the research: hermeneutics, phenomenism, and synergetics. Hermeneutics orients subject-subject relations to mutual understanding and mutual assistance. Pedagogical phenomenism helps us investigate and consider each individual phenomenon in relationship with other phenomena, which is a correct reference point in the formation of subordinate and coordination relations not only during the educational process, but also in the further independent activities of the graduates of educational institutions. The synergetic methodology makes it possible to analyze exactly how the unorganized and spontaneous aspirations of students are transformed into creative and practical activities, the formation of innovations, etc. It is emphasized that while training a future specialist in the social sphere, a scientifically based model should be followed. A future social worker is proved to be not only a professional in their field, but also a bearer of high spirituality and culture, capable of creative self-development; a subject of self-knowledge and self-education, which strengthens the potential possibilities of their own life activity, and self-development. The high-quality training of a future social worker is substantiated to necessarily require a close relationship between the fundamentals of knowledge and the cultural heritage of the nation and the whole humanity. This contributes to the formation of a humanistic worldview and, above all, a sense of goodness, mercy, conscience, and justice in a student of higher institutions. It is proven that while training a future social worker, it is urgent to implement the requirement for the formation of a leader in the social protection system, and the conditions for such formation are determined. **Key words:** methodology, social work, social worker, training, education, fundamentals of knowledge, culture, model.

УДК 378:364

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/52.1.15>

Васянович Г.П.,
докт. пед. наук, професор, почесний академік Національної академії педагогічних наук України, професор кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Логвиненко В.М.,
канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Постановка проблеми. Український народ переживає велику трагедію з причини російської варварської агресії. Більше півроку у нас йде повномасштабна війна. Вже загинули і далі гинуть, отримують інвалідність тисячі абсолютно невинних людей, серед яких багато дітей. Знищено велику кількість об'єктів соціальної інфраструктури, закладів освіти, бібліотек, культурних центрів та ін. У зв'язку з цим варто звернути увагу на дві прямо протилежні ідеології, концепції: перша – європейська, справді демократична, культурно-цивілізаційна, гуманна, і – відверто

агресивна, рашистська, анти-культурна й анти-людська. Перша ідеологія спрямована на культурно-освітній розвиток суспільства й особистості; друга – на тотальне знищення всього демократичного, розумного, культурного. З метою утвердження гуманістичних ідей в Україні, у 2019 році, на засадах першої ідеології науковці й освітяни організували і провели черговий VIII українсько-польський/польсько-український науковий форум «Освіта для миру» («Edukacja dla pokoju») [7]. На цьому форумі активно обговорювалися питання філософських засад та інтердисциплінарності

освіти для миру і розвитку, підготовки фахівців різного профілю, в тому числі і фахівців соціальної сфери. На жаль, реалізувати багато із нагальних освітніх проблем поки-що не вдалося із-за дії протилежної ідеології – ідеології так званого «руського мира» – синоніму війни. На основних аспектах проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи в сучасних екстремальних умовах, зупинимося більш конкретно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні теоретичні та практичні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників розглядає значна кількість вчених. Серед останніх публікацій із зазначеної проблеми можна вказати на наукові пошуки Н. Волкової, Г. Вошколуп, В. Грицанюк, А. Капської, Е. Костишин, В. Корнят, Н. Краснової, Л. Кримчак, Г. Лещук, С. Михнюка, Н. Олексюк, М. Пірен, В. Поліщук, Ю. Руденко, І. Савельчук, Т. Семигіної, Л. Харченко, С. Чернети, Н. Шури, Я. Юрків та ін. Проте, поміж широкої проблематики досліджень стосовно фахової підготовки соціальних працівників на сучасному етапі, її філософсько-методологічним засадам не приділена належна увага.

Мета статті – обґрунтувати філософсько-методологічні засади та напрями підготовки фахівців соціальної роботи в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. По-перше, доречно наголосити на тому, що методологічні засади підготовки названих фахівців у закладах освіти України та інших демократичних країн, практично збігаються [3]. Сьогодні ми ефективно використовуємо в цьому процесі філософсько-педагогічні підходи герменевтики, феноменалізму, синергетики, ін. Якщо герменевтика орієнтує нас на дотримання принципу взаєморозуміння, взаємодії, то педагогічний феноменалізм допомагає розглядати кожне окреме явище, як феномен у його взаємозв'язку з іншими феноменами, що є правильним орієнтиром у формуванні субординаційних і координаційних відносин не лише під час освітнього процесу, а й у подальшій самостійній діяльності випускників вищих закладів освіти. Не можна не звернути увагу на той очевидний факт, що сьогодні цивілізація вражена «кризою нерозуміння». Людина, як і людство взагалі здатна багато чого знати, але багато чого не розуміти... Інтелектуальне розуміння досягається не просто поширенням наукових, суто професійних знань, а системно організованою, гуманно спрямованою, об'єктивною інформацією тощо. Синергетичний підхід дозволяє проаналізувати, як саме відбувається процес перетворення неорганізованих і спонтанних устремлінь здобувачів освіти на творчу пізнавальну і практичну діяльність, утворення інновацій. Отже, при такому підході суб'єкт учіння виокремлює себе як об'єкт самопізнання і самовиховання, він долає ефект самовідчуження,

посилює в собі спосіб власної життєдіяльності, самоствердження, саморозвитку.

По-друге, з огляду на визначені методологічні засади, ми орієнтуємо навчання і виховання здобувачів вищої освіти у царині соціальної роботи не лише на високий рівень знань, що саме по собі є надзвичайно важливим у підготовці компетентної особистості, а передусім на набуття нею здобутків культури, гуманності, духовності та дотримання моральних принципів і норм, що в названій сфері має особливо велике значення. До речі, цю думку не раз висловлювали видатні українські вчені-педагоги, філософи, психологи, соціологи, культурологи: академіки І. Бех, В. Бондар, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, Г. Філіпчук, М. Ярмаченко та ін. Вчені дотримуються слушної думки, згідно з якою надійними захисниками держави є не стільки силові структури, скільки високий рівень культури суспільства, кожної окремої особистості та справжня віра у силу Божої допомоги. Така постановка питання, на нашу думку, є вартісною ще й тому, що ми готуємо не просто «функціонала» соціального профілю, а представника еліти, людини широкого мислення й позитивно розвиненої чуттєвості, саморефлексії.

Сказане не означає, що ми нібито заперечуємо функціональну грамотність. Ні, в жодному разі! Функціональна грамотність фахівця допомагає йому реалізуватися, діяти за будь-яких надскладних, надзвичайних ситуацій. Функціональна грамотність – це ще й соціальна практика індивіда, вміння створювати відповідне культурне середовище. Високий рівень професійної грамотності майбутнього соціального працівника передбачає наявність розвинених загальнокультурних і професійних навичок, потреб самоудосконалення, усвідомлення ролі позитивної вчинкової діяльності, її мотивації. Отже, названі методологічні засади спрямовані не стільки на традиційні методики, як на інноваційні науково-педагогічні та психологічні технології, що дозволяє активно застосовувати в освітньому процесі принципи холізму, діалогізму, диференціації й інтеграції, тощо.

По-третє, у сучасному глобалізаційному світі одним із найважливіших факторів є фундаменталізація знань. Сьогодні якісна підготовка фахівця соціальної сфери має відповідати світовим стандартам, що відкриває нові перспективи не лише для суто професійного зростання особистості, а й формування її духовного потенціалу. Мабуть цілком не випадково академік В. Кремень так ґрунтовно розкрив проблеми взаємозв'язку сучасної освіти і культури «в добу смерті». Він наголосив на тому, що фундаменталізація знань, олюднення часу і простору має постійно сприяти формуванню у майбутнього фахівця його гуманного, культурно-освітнього, естетичного світосприйняття і світорозуміння. Мова йде про утвердження гуманістичних

європейських і вітчизняних цінностей та толерантних відносин.

Аналізуючи цивілізаційні та культурні виміри ролі фундаментальних знань в аспекті збереження життя на Землі, В. Кремень наголошує, що фундаменталізація знань, гуманізація освіти разом із освоєнням культурних здобутків та їх примноженням, дозволяє долати виклики та випробовування, які виникають в суспільному житті, вибирати найбільш ефективні варіанти пізнання головних світових проблем та їх розв'язання. У цьому руслі вчений пише: «... освіта в наші дні – це більш ніж соціальний інститут. Одне з її призначень полягає в тому, що їй належить залучити до вирішення актуальних проблем інші соціальні інститути. Тим самим будуть розкриті справжні традиційні та нові можливості освіти, спрямовані на формування моралі, солідарності, людяності, політики миру в умовах поглиблення невизначеності та глобалізації всіх сторін нашого життя» [5, с. 15]. Отже, на думку вченого, акценти освіти, особливо гуманітарної, мають зміщуватися в бік проектування культурного середовища, життєдіяльності особистості на принципах культуровідповідності, толерантності. Саме це і дозволить майбутньому соціальному працівнику мобільно, нестандартно, творчо в постійно мінливих соціальних реаліях, особливо в умовах війни, долати труднощі, життєві проблеми, допомогти клієнту не втратити духа, волі до знаходження сенсу життя.

Такої ж думки дотримуються й академіки І. Бех [1, с. 562-566], І. Зязюн [4, с. 304] та Г. Філіпчук, які переконливо застерігають, що без прогресу в освіті, науці, культурі унеможливується цивілізаційний поступ. Адже важко навіть збагнути, що ХХ і ХХІ століття «подарували» людству понад 300 воєн, знищуючи життя, цивілізаційні надбання, віру в майбутнє. Життя ж потребує не жорстокості у ставленні до Людини, Природи, Культури, а формування для суспільства ціннісного підходу – «олюдненості» Людини [6, с. 588-590].

По-четверте, важливим аспектом підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери є розробка й реалізація певної моделі. Загальновідомо, що однією із головних вимог до створення моделі є вимога адекватності, тобто її відповідність реальній дійсності, а саме за основними, суттєвими властивостями, параметрами. Модель підготовки фахівця соціальної роботи відображає об'єктивні закономірності розвитку професійної галузі, його місце і роль в ній, професійні функції, до виконання яких здобувач вищої освіти готується у процесі навчання в системі професійної підготовки. Здійснюючи розробку моделі майбутнього соціального працівника, ми ретельно дотримуємося не лише вимог, запиту суспільства в його нагальній потребі, важливо доскіпливо обґрунтовувати мету такої підготовки, її сутність і зміст, форми,

методи, засоби та найбільш доцільні інноваційні технології, тощо. При цьому варто усвідомлювати, що в ситуації війни запити на якісну підготовку фахівця соціального захисту лише зростатимуть. І навіть після закінчення війни ці запити будуть необхідними й актуальними, адже руйнація російськими окупантами наших міст і сіл, їх критичної, соціальної інфраструктури продовжується, і вже набула катастрофічних наслідків.

У процесі розробки моделі підготовки майбутнього соціального працівника ми також повинні дотримуватися таких основних етапів: а) визначення діапазону профілю його діяльності (встановлення кола посад, які він може обіймати завдяки цілеспрямованій підготовці); б) виявлення узагальнених трудових функцій з урахуванням специфіки встановлених посад; в) аналіз структури праці (мета, предмет, мотивація, засоби праці, способи дій, особливості організації); г) аналіз типових і нетипових труднощів, помилок професіонала; е) аналіз розвитку обраної галузі (уміння прогнозування) тощо. Безумовно, що модель фахівця соціальної сфери має враховувати як стан сталого, так і перспективного розвитку означеної галузі, тенденції у змінах техніки, технологій та ін. Лише за цих умов модель його підготовки здатна виконувати свою евристичну роль, сприяти розв'язанню важливого освітнього завдання – випереджального підходу з урахуванням сучасних вимог і реальних ситуацій воєнного та післявоєнного часу.

По-п'яте, необхідно належним чином усвідомлювати, що за сучасних умов жорстокого воєнного протистояння, нагальною проблемою є підготовка лідера у системі соціальної роботи. Тут може постати доречне запитання - чи кожний випускник закладу вищої освіти здатний бути лідером? На основі проведеного аналізу, мусимо констатувати, що на жаль, ні – не кожний. Реальна можливість для певного фахівця стати лідером визначається сукупністю як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Вони можуть як сприяти успішній реалізації цієї можливості, так і ускладнювати її, що вимагає системного аналізу вказаних чинників, серед яких, на наше переконання, все ж більшу вагу мають суб'єктивні чинники, оскільки від самої людини визначальною мірою залежить, чи хоче і чи може вона бути лідером. Тут надто важливим є те, наскільки рівень домагань особистості відповідає не лише рівню її професійної компетентності, а й рівню моральних, духовних людських якостей.

Аксіоматичним й однозначним є положення, згідно з яким: недостатня фахова компетентність, брак відповідних моральних, духовних якостей людини, яка репрезентує себе в якості лідера, наносить справі велику шкоду. Особливо помітним це є в системі управління, керівництва процесами, що відбуваються у сфері соціальної роботи за

умов екстремальної ситуації – ситуації воєнного стану. Саме тому варто діяти так, щоби ще в стінах закладу вищої освіти у майбутнього фахівця соціальної роботи була сформована критична оцінка власної компетентності, уміння управляти, володіти передусім собою, своїми вміннями, навичками, емоціями тощо. Цю думку ми ілюструємо такими поетичними рядками:

Так! Влада – вада,
А ще – з боротьбою.
Найбільша влада –
Влада над собою!

Може постати і таке слушне питання: чи потрібний попередній відбір кандидатів на підготовку лідера означеної галузі? Аналіз наукових праць засвідчує, що переважна більшість дослідників дають позитивну відповідь на поставлене запитання [2]. Вони дотримуються думки згідно з якою варто знаходити реальні шляхи, способи, засоби формування і розвитку якостей лідера ще під час його навчання. У цьому важливому питанні ми дотримуємося такої думки: важливим є те, щоби у процесі цільової підготовки лідерів зверталася увага не лише на формування необхідної сукупності знань та умінь, а й на розвиток у майбутніх лідерів здатності позитивно впливати на інших людей і надихати їх на саморозвиток, формування моральної культури, гуманності. Цю думку прекрасно сформулював наш геніальний мислитель і поет Іван Франко: «Гуманним будь, і хай твоя гуманність пливе з криниці чистої любові!» Справжнє лідерство служить не стільки її носію, як іншим людям. Йдеться не про піднесення себе, а піднесення інших.

По-шосте, у процесі підготовки майбутнього соціального працівника доцільно приділяти пильну увагу набуттю ним реального практичного досвіду. Ще давньогрецький філософ – Арістотель (за життя його називали «Князь філософії») наголошував: практика – критерій істини, а набутий досвід посилює потенційні можливості людини. Війна є межевою лінією надзвичайної ситуації для кожної дієвої особистості. Натомість професія фахівця соціальної сфери об'єктивно стоїть на одному з перших місць. Адже, хто як не він, в умовах порушеної життєдіяльності та високих ризиків для життя та здоров'я надає постраждалим кваліфіковану допомогу та сприяє відновленню здатності до соціального функціонування? Тому набуття практичного досвіду майбутнім соціальним працівником – це імператив часу. Звичайно, що усі ситуації, які можуть відбутися, прорахувати неможливо. Та все ж, під час практичних занять слід намагатися промоделювати різні небезпечні випадки, ситуації з тим, щоби прийняти правильне рішення з їх подолання, й водночас – убезпечити себе та оточуючих від негативних наслідків таких подій.

На основі викладеного можна зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Стан війни, у якому опинилася Україна внаслідок агресії росії, вимагає суттєвих змін у системі освітніх парадигм, що безпосередньо стосується якості підготовки майбутнього соціального працівника.

2. Сутність і зміст названої підготовки вимагає творчого, дієвого застосування різноманітних філософсько-педагогічних методологій, а також застосування сучасних новітніх освітніх технологій. Кожна із методологій має ґрунтуватися на засадах гуманізму, людиноцентризму, з абсолютним запереченням анти-людськості, ідеології жорстокості і насилля.

3. Підготовка майбутнього соціального працівника має відбуватися у руслі динамічного розвитку суспільних потреб, а також потреб особистості. Іntenцією цього процесу має бути фундаментальність знань у тісним взаємозв'язку із здобутками національної і загальнолюдської культури.

До подальших напрямів дослідження відносимо: а) обґрунтування необхідності застосування методології екзистенціалізму у дослідженні умов підготовки фахівців соціальної роботи; б) висвітлення шляхів застосування інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні професійних якостей майбутніх соціальних працівників; в) аналіз реалізації традиційних і нетрадиційних освітніх технологій у формуванні духовно-душевних якостей майбутніх соціальних працівників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Т. 2. Чернівці: Букрек, 2015. 640 с.
2. Бирик, Д. Д. Формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки : дис. ... докт. філос.: 231. Київ, 2021. 360 с.
3. Васянович Г., Логвиненко В. Соціальна робота: методологічні аспекти дослідження. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток*: матер. IV Міжнар. наук.– практ. конф., 24-25 травня 2018 р. Львів: СПОЛОМ, 2018. С. 151–162.
4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод посіб. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
5. Кремень В.Г. Освіта як запорука миру: шлях до людини. Освіта для миру = Edukacja dla pokoju: зб. наук. пр.: у 2 т. Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2019. Т. 1. С. 13-21.
6. Філіпчук Г. Г. Гуманістична місія освіти: особистісний, національний і загальнолюдський виміри. Освіта для миру = Edukacja dla pokoju: зб. наук. пр.: у 2 т. Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2019. Т. 1. С. 588-606
7. VIII Україно-Польський/Польсько-Український науковий форум «Освіта для миру» / Університет Григорія Сковороди в Переяславі. URL: <https://uhsp.edu.ua/tag/viii-ukrayino-polskyj-polsko-ukrayinskyj-naukovyj-forum-osvita-dlya-muru/> (дата звернення: 11.10.2022).